

Оригинални научни рад
Образовање и васпитање (Штампано изд.). –
ISSN 2956-1779. - God. 20, br. 23 (2025), стр. 13-34

37.062

37.014.5(497.11)

COBISS.SR-ID 172231177

DOI: [10.5937/obrvs20-57304](https://doi.org/10.5937/obrvs20-57304)

Рад примљен: 6. 3. 2025.

Рад прихваћен: 21. 6. 2025.

ПРОЦЕНА НИВОА И КВАЛИТЕТА УЧЕШЋА У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОМ РАДУ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ – МИШЉЕЊА УЧЕНИКА И НАСТАВНИКА

Весна Б. КРАВАРУШИЋ¹

Академија васпитачко-медицинских струковних студија,
Одсек васпитачких студија Алексинац, Алексинац, Србија

¹  <https://orcid.org/0000-0002-5876-8202>, e-mail: yesna.kljajic@gmail.com

Основа рада је из докторске дисертације *Домети и ограничења партиципације ученика у остваривању општих исхода образовно-васпитног процеса у средњој школи*, Косовска Митровица, Филозофски факултет.

ПРОЦЕНА НИВОА И КВАЛИТЕТА УЧЕШЋА У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОМ РАДУ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ – МИШЉЕЊА УЧЕНИКА И НАСТАВНИКА

Сажетак: Циљ истраживања је испитивање квалитета партиципације ученика у средњој школи, кроз ставове ученика и наставника о најфреквентније заступљеним нивоима партиципације и (само)процену партиципације манифестованих облика понашања ученика. Истраживање је вршено путем упитника, који садржи модификовану Хартову лествицу партиципације. Резултати обрађивани дескриптивном статистиком и t-тестом показују да је у наставном процесу најфреквентније заступљен ниво партиципације ученика декорација, док су у другим школским активностима то нивои консултације и заједничког одлучивања. Наставници сматрају да су консултације заступљеније, што чини значајну разлику у односу на мишљење ученика. У обавезној настави, ученици даље издвајају ниво манипулације, значајно различито од наставника који одређују да је то консултативни ниво. Обострано, учешиће/ партиципација ученика у васпитно-образовном процесу је оцењена добром. Потребно је интензивирати професионално усавршавање наставника у домену дечијих права и компетенција за подучавање и учење, подршку развоју личности ученика, комуникацију и сарадњу, за почетак, рефлектовати позитивне моделе рада из ваннаставних активности у обавезан наставни рад, допуњавати их акцијама које подржавају развој аутономије, како би се ученици оспособили за целоживотно учење, грађанске и професионалне улоге.

Кључне речи: образовно-васпитни процес у средњој школи, ученици, партиципација, нивои, општа оцена.

УВОД

Партиципација ученика у школи се може сагледавати са више аспеката: учешћа ученика у педагошком процесу, са аспекта дејих партиципативних права и примене нормативних аката. У овом раду се прати проблем у оквиру непосредног образовно-васпитног рада. Статус партиципације у друштву зависи од више фактора. Проучавајући европске образовно-васпитне системе, Schneider (1961, према Kulić, 2011) истиче важност следећих фактора: „национални карактер, географска околина, страни утицаји, култура и цивилизација, наука, национална економија, социјална стратификација, политика, религија и историјска прошлост“ (Kulić, 2011: 33). Они су одређујући и за карактеристике постојећих партиципативних процеса једног друштва, који се рефлектују и на процес образовања и васпитања. Теоријску основу рада чини концепт социо-културног приступа у образовању, према коме је „ментално функционисање појединца повезано са културним, институционалним и историјским контекстом па је фокус социокултурне перспективе на улогама које учешће у друштвеним интеракцијама и културно организованим активностима игра у утицају на психолошки развој“ (Scott и Palincsar, 2013: 1). Друштвене промене и промене парадигме детета иду у прилог овим стремљењима. Развој новог концепта детета, крајем шездесетих година прошлог века, усвајањем Декларације о правима детета (1959) „уместо родитељског и друштвеног деловања у име *детета* настоји да успостави дете као субјект властитог чињења“ (Živković, 2013: 95). У основи овог концепта је партнерство деце и одраслих, које подразумева и обимније и дубље партиципирање детета/ученика у образовно-васпитним процесима.

ПОЈАМ ПАРТИЦИПАЦИЈА

Реч партиципација потиче од латинске речи *participatio*, од које потиче појам партиципација или учешће. Глагол партиципирати се односи на „...имати у чему учешће или удела“ (Vučklija, 2006: 653). У ширем значењу, појам партиципација је заступљена у различитим пољима људске делатности. Од педесетих година 19. века, посебно у западноевропским земљама,

те и у новијој економскополитичкој мисли, појмом партиципација означава се и ближе повезивање радника са свим фазама процеса рада у циљу побољшања њиховог положаја. Као чин учешћа у догађају или активности, пре свега у привредним активностима, праћено од стране менаџмента, партиципацију објашњава и Cambridge English Dictionary (2022). Са аспекта права, партиципацирање је: радња или стање учествовања у нечему; удруживање са другима у вези (као партнерство); поседовање неких од атрибута особе, ствари или квалитета; имати део или удео у нечему; нешто у чему акције предузима више од једне стране и нешто што резултира уделом (*Merriam-Webster.com Dictionary*, 2022; *Collins English Dictionary*, 2022). Социолози овај појам придају укључивању људи у ма коју сферу друштвеног живота (*Sociološki rečnik*, 2007). Словеначки превод речи партиципација (Veljković i Volčanjek, 2004, према Brezovšek) односи се на поступање у или промишљање јединке о различитим друштвеним процесима заједно са другима. Према *Hrvatskom enciklopedijskom riječniku* (2002), појам партиципација, поред наведених значења, користи се и у филозофији, религији, политици... Електронска партиципација (према Trechsel, у Delakorda, 2009), је једна од широко примењиваних могућности за праћење, информисање, укључивање и утицање на мишљење о политичким збивањима у друштвеној заједници. Релативно касно, у односу на представљена значења, појам партиципација се уводи и у просветну област.

УЧЕШЋЕ УЧЕНИКА У ОБРАЗОВАЊУ И ВАСПИТАЊУ

Крајем двадесетог века, учешће или партиципација се односило на проактиван однос одраслих у процесу образовања, како би унапредили своје вештине за решавање проблема, сарадњу са другима (*Pedagoška enciklopedija*, аутор одреднице Savićević, 1989). *Konvencija o pravima deteta* (1989) проширује значење појма партиципација, те у члану 12, став 1. назначава „Стране уговорнице ће обезбедити детету које је способно да формира своје сопствено мишљење, право слободног изражавања тог мишљења о свим питањима која се тичу детета, с тим што се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу са годинама живота и зрелости детета“. Овај члан постаје основа за многа

даља тумачења партиципације деце/ученика. Велики пројекат који су покренули Ивић и Пешикан под називом *Активно учење*, отворио је у Републици Србији проблем партиципације ученика у образовно-васпитном процесу. Полазиште је у појму партиципација (Ivić, Pešikan i Antić, 2001) који је објашњавају као виталну потребу за децу и ученике у школском учењу, разматрајући њен значај у утицају на доношење одлука о школским активностима. Партиципација ученика је укључена у школска дешавања и у циљеве нашег образовног система (Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, 2021). Са аспекта дејих права, (Vranješević, 2004, Vidović i sar., 2005) партиципацију тумачи као могућност да деца изразе своје мишљење о питањима која су за њих релевантна, и, у складу са њиховим узрастом и развојем, то мишљење буде саслушано и уважено. Уважавајући активност као критеријум, Marinković (2006) види партиципацију ученика као процес учења кроз који добија и трага за аргументима, размењује мишљење са вршњацима и одраслима, има понуђен сет активности и долази до одлуке која је њему у корист. Уколико се ови критеријуми испуне, онда тај начин међусобне педагошке комуникације прераста у континуиран, сматрају Lazić i Rista (2007), у коме су различита мишљења уграђена у донесене одлуке. У зависности од културе (и владајуће парадигме детета) Ivić i saradnici (2001) сматрају да уколико нема адекватне партиципације, посебно у току интензивног раста и развоја деце/ученика, остају доминантне псеудоактивности уместо смислених, чиме је умањена могућност социјалног учења, изазивајући проблем социјалне адаптације.

ЛЕСТВИЦА ПАРТИЦИПАЦИЈЕ

О проблему партиципације деце и младих у социјалној заједници савременог друштва писао је Hart, истакнути савремени психолог, сарадник УНИЦЕФ-а. Првенствено, његова теорија имала је циљ да омогући младим људима развој, да се њихов глас у друштву чује и да се укључе у активно учествовање у доношењу одлука, кроз различите пројекте. Оригинално, његова лествица партиципације (Hart, 1992: 8), обухватила је осам различитих модела партиципације младих. Прва три модела су: манипулација, декорација и симболичка употреба деце. Они су

„облици не-партиципације, одсуства правог учешћа деце“ (Ivić, Pešikan i Antić, 2001: 44) или квазипартиципације (Golić Ružić i sar., 2021: 27). Манипулација, као облик квазипартиципације, је када одрасли свесно користе децу да би кроз оно што она ураде/кажу послали своју поруку. Код декорације се одрасли не претварају да су деца инспиратори идеје, већ им деца служе да привуку пажњу на неки догађај или да га „улепшају“. Привид партиципације или симболичка употреба деце су оне акције/пројекти који личе на праву партиципацију али нису, јер деца нису у потпуности информисана о могућностима које имају; представници деце су изабрани од стране одраслих; деца немају компетенције потребне за учествовање у пројекту. Разни модели (праве) партиципације су: 1. деца су информисана и дат им је задатак (Hart, 1992: 11).; 2. деца су информисана и консултована; 3,4. и 5: деца учествују у одлучивању (разлика је у томе чија је иницијатива и да ли одлучују заједно са одраслима или самостално). У оквиру GTZ (Немачка организација за техничку сарадњу) пројекта, Лествица су проширили Vidović i saradnici (2005; 39). Овај модел укључује следеће нивое: „0) деца су у потпуности игнорисана у свим одлукама и активностима; 1) одрасли управљају: одрасли доносе све одлуке а деци не говоре ништа осим оног што треба да ураде; 2) одрасли управљају уз „смешак“: одрасли доносе све одлуке, а деци се говори шта треба да раде уз објашњење разлога; 3) манипулација: одрасли одлучују шта ће да се ради, а затим питају децу да ли се слажу (при чему они морају да се сложе)“. Суштински, одлуке су одраслих, чиме остварују неке своје циљеве (такмичења којима се унапређује рејтинг наставника, школе, комерцијалне или политичке сврхе, која деци често нису ни јасна, ни значајна и сл. „ 4) декорација: одрасли одлучују шта ће да се ради, а деца учествују певајући, играјући или статирајући у неким церемонијама; „5) привид: одрасли одлучују шта ће да се ради. Након тога, деци је омогућено да одлучују о неким небитним стварима“; Примери су, веома често: представник парламента у управном одбору, на наставничком већу и сл. „6) позив: одрасли подстичу деље идеје, али доносе одлуке потпуно самостално у складу са властитим погледима; 7) консултације: одрасли консултују децу и пажљиво разматрају њихово мишљење, а затим одлучују узимајући у обзир све ставове; 8) заједничко одлучивање: одрасли и деца заједно одлучују по принципу једнакости; 9) деца воде—одрасли помажу:

деца воде у одлучивању уз одраслих; 10) деца управљају: деца одлучују шта ће да се ради, а одрасли се укључују само ако деца затраже помоћ“ (Vidović i sar., 2005: 38-39). Ученици средње школе су у континуитету у процесу образовања и васпитања 12 година и у стању су да препознају представљене нивое партиципације.

УСЛОВИ И УТИЦАЈИ НА ПАРТИЦИПАЦИЈУ УЧЕНИКА

За упис у средњу школу, одлучујући су резултати које је ученик остварио у претходном нивоу школовања и на квалфикационим испитима. На те резултате је утицај имала породица и атмосфера која је превлађујућа у њој, укључујући однос са учеником, мотивација за одређени смер, образовни профил, занимање, остварено постигнуће, резилијентност на стресне ситуације као што су испити, утицај вршњака, све више и квалитет школе, као и крајњи исход у оствареним бодовима. Разлике међу постојећим средњим школама су велике и огледају се у ресурсима. Најзначајни су: школски програм тј. курикулум у ширем значењу, наставни кадар и други запослени, састав и карактеристике ученика, општа атмосфера, школски простор, материјално-техничка и естетска опремљеност, функционалност, редовно одржавање, сарадња школе са родитељима, локалном средином, отвореност према ужој и широј заједници. Као субјекти образовања и васпитања, позитивне афективне везе наставника и ученика предуслов су за развијање обостраног поверења и успостављање (или не) сарадничких односа на путу ка реализацији постављених циљева у обавезној настави и ваннаставним активностима. Како за обавезан наставни рад, McNeal (1999: 291) закључује „структура и контекст школе су значајне детерминанте учешћа ученика у ваннаставним активностима, ефективно мењајући приступ ученика изворима људског, културног и друштвеног капитала“. У обавезној настави, партиципација ученика/студента (Assessment Resources Student Participation, 2022) је процена учешћа у курсу/предмету. Ставке на основу којих наставник може проценити учешће ученика су: ангажовање у дискусијама у разреду, ангажовање у онлајн дискусијама и одговорно и промишљено понашање ученика у групним окружењима, изградња доследних навика. Самопроцену

партиципације ученици спроводе на основу задатих, јасних критеријума. У овом извору, наводи се и дефиниција Schindlera према којој се, заправо, ради о процени квалитета неакадемског учинка ученика на основу субјективних критеријума. Да је квалитет учешћа ученика недовољно дефинисан и да га је тешко измерити, скрећу пажњу позивајући се на бројне изворе и Aziz, Quraishi и Kazi (2018: 211-212). Најчешће се описује као склоност ка ефективном учешћу у свакодневним активностима на часу, кроз дискусије, дијалог, презентације, као учешће на средњем нивоу, зависног од стила иприступачности наставника. Али, на видљиво учешће ученика утичу и „изразита друштвена и културна начела, контекстуална, укључујући породицу, посредна искуства и претходне информације“. Такође, у школи су присутне ситуације пасивног учешћа, које може бити ментално активно или потпуно одсутно, „монополизовање дискусија“, групни невербални знакови вршњака који контролишу учешће ученика и друге, који замућују објективну слику о нивоу партиципације. Willms (2003: 3), испред OECD, након још једног турнуса PISA (2000), наводи да „резултати показују да међу земљама постоје значајне варијације у степену ангажовања ученика и учесталости незадовољних“. Варијације су значајне и унутар и међу школама у већини земаља, али анализе идентификују да постоји значајан број ученика са јаким учинком писмености (академских знања) који су ипак незадовољни школом/не партиципирају. Тек код четвртине испитаних је утврђена позитивна веза између снажне партиципације и академских постигнућа. Генерално, школе имају већи ниво ангажовања ученика (Willms, 2003: 57) „када постоји јака дисциплинска клима, позитивни односи између ученика и наставника и висока очекивања за успех ученика“. Јасно успостављена правила на нивоу школа, изградња позитивне културе и жеља за позитивним постигнућем ученика су издвојени индикатори који подстичу партиципацију ученика.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања је утврђивање квалитета партиципације ученика у средњој школи из перспективе ученика и наставника, ради унапређивања овог педагошког процеса. Квалитет партиципације у оквиру овог истраживања одликује степен заступљености обавештености, добровољности, одлучивања,

иницијативности, информисаности о току, исходима и последицама по њих и могућности управљања ученика активношћу, дефинисан ставовима ученика и наставника о присутности ових индикатора у издвојеним нивоима партиципације. Задаци истраживања су: Задатак 1: испитивани су ставови ученика и наставника: о заступљености различитих нивоа партиципације ученика у обавезном и ваннаставном раду. Задатак 2: испитивани су ставови ученика и наставника о томе којом оценом (пр)оцењују своју/ученичку партиципацију у раду школе генерално (зависно од карактеристика установе, програмских садржаја, карактеристика одраслих и карактеристика ученика – њихове мотивације, нивоа сопственог ангажовања, особина личности, односа са наставницима...). Хипотезе су да најзаступљенији нивои партиципације иду у прилог доминацији пасивне партиципације ученика; да постоје значајне разлике у мишљењу ученика и наставника о нивоима (начинима/дубини, тј. квалитету) партиципације ученика; да постоји сагласје ученика и наставника у оцени партиципације ученика.

Узорак

Стратификовани узорак чини 434 испитаника. Узорак ученика чини 345 ученика (79,50%) четвртог разреда средњих школа и гимназија и трећег разреда стручних школа из Републике Србије. Број младића који су учествовали у истраживању је 172 (40,4%) и 253 (59,4%) девојака. Календарски узраст испитаника је 19 година, уз стандардно одступање од 6 месеци. На полугодишту текуће школске године постигнуће у категорији одличан је имало 123 (36,5%) ученика, врло добар 146 (43,3%), добар 62 (18,4%) и довољан 6 (1,8%). Од наставника, њих 89 (20,50%) који су учествовали у истраживању је 74 (84,1%) жена и 15 (15,9%) мушкараца. Стручне предмете предаје 38 (43,2%) а општеобразовне 51 (56,8%). Распон година који раде у просвети се креће од до 5 година 11 (12,4%), 6-15 година 38 (42,7%), 16-24 године 23 (25,8%), од 25 година и више 17 (19,1%).

Методe, технике и инструменти истраживања

У истраживању је употребљена дескриптивна метода а хипотеза тестирана *t*-тестом. Прикупљање податка (је вршено анкетирањем посебно конструисаним Упитником (Прилог 1). Поред општих података, коришћена је модификована Хартова

лествица партиципације (ординална скала), установљена су мишљења ученика и наставника о степену квалитета учешћа ученика у обавезном раду и ваннаставним активностима. Елементи узорка су се декларисали о најфрегентнијем нивоу из педагошке праксе означавањем броја испред датог, хијерахијски постављеног нивоа партиципације који су именовани кроз 11 категорија: без учешћа, управљају одрасли, одрасли управљају процесом при чему тумаче зашто се то ради, манипулишу ученицима, ученици представљају само декорацију, наставници чине привид учешћа ученика, наставници дају подстрек ученицима да учествују али не обраћају пажњу на предлоге ученика, наставници се консултују/разговарају са ученицима, праве договоре као равноправни, ученици управљају уз помоћ наставника и ученици самостално воде школске процесе. За општу оцену калитета своје тј. ученичке партиципације коришћене су школске оцене од 1—5.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

У првом истраживачком задатку, ученици су издвајали два до три нивоа као најчешће заступљене нивое партиципације (у просеку 2,38). У обавезном образовно-васпитном раду (Табела1), као доминантни ниво партиципације издвајају декорацију, тј. партиципацију током које наставници одлучују шта и на који начин ће се радити, док су ученици „статисти“ или у улози извођача активности, задатака или радова (111 ученика, 13,47%). Следећи издвојени ниво је манипулација (96 ученика, 11,65%), током које наставници одлучују шта ће се радити, а онда питају ученике, при чему ученици знају да се од њих очекује слагање. Следе: руковођење од стране наставника (88 ђака, 10,67%); привид учешћа у коме су ученици активни у неким недовољно релеватним стварима за образовно-васпитни процес (88 ђака, 10,67%); одрасли управљају објашњавајући и дају консултације где се ученичко мишљење уграђује у одлучивање (по 83 ђака, тј. по 10,07%); подржавање, али без укључивања изнетих идеја у одлуку (81 или 9,83%), равноправно одлучивање (60 или 7,28%), занемаривање учешћа ученика у одлукама, задацима, процесу; ретке су прилике у којима ученици управљају а одрасли им помажу (40 или 4,85%); ученици руководе а одрасли

партиципирају у ретким приликама (36 или 4,36%). За разлику од ученика, наставници издвајају у просеку 1,21 ниво партиципације. Сматрају (Табела 1) да је у њиховој педагошкој пракси обавезних предмета највише заступљен консултативни ниво (41 или 37,96%). Декорацију практикују као наредни, нижи ниво (21 или 19,44%), затим образлагање својих одлука (14 или 12,96%) и самостално руковођење процесом наставе (10 или 9,25%). Остале опције су заступљене занемарљиво (испод 10 одговора).

Табела 1. *Представљеност нивоа партиципације у обавезној настави ученика*

Ниво партиципације	Одговори ученика у %	Одговори наставника у %
Нема партиципације	7,03	1,85
Наставници управљају	10,67	9,25
Наставници управљају уз објашњење	10,07	12,96
Манипулација	11,65	-
Декорација	13,47	19,44
Привид	10,67	-
Подстичу, без одлучивања	9,83	6,48
Консултације	10,07	37,96
Заједно одлучују	7,28	6,48
Ученици воде	4,85	4,62
Ученици управљају	4,36	0,92

Уз *t*-тест, приказане су разлике у мишљењу ученика и наставника и испостављају се као значајне, Табела 2 (вредност испод 0,05).

Табела 2. Значајност разлике у мишљењу ученика и наставника о заступљености нивоа партиципације у обавезној настави ученика

Обавезна настава- нивои партиципације	<i>M</i> ученици	<i>M</i> наставници	<i>t</i>	<i>Df</i>	<i>Sig.</i>
Нема партиципације	.1853		3.607	391	.000
Наставници управљају	.2803		2.937	393	.004
Манипулација	.3057		4.817	392	.000
Привид	.2794		4.161	393	.000
Подстицање	.2571		3.334	394	.001
Консултације		.4881	-4.022	397	.000
Заједничко одлучивање	.1923		2.230	390	.026
Ученици управљају	.1143		2.811	393	.005

Израженије просечне вредности (*M*) указују на учесталије мишљење ђака или наставника. У редовном наставном процесу утврђене су значајне разлике у мишљењу две групе испитаника. Ученици значајно другачије вреднују заступљеност манипулације, руковођења од стране наставника, учешће које је само привид, подршку, равноправно одлучивање, непостојање учешће у доношењу одлука и руковођење ученика, док наставници доминантно различито доживљају консултативне разговоре.

Табела 3. Нивои партиципације ученика ван наставе

Ниво партиципације	Одговори ученика у %	Одговори наставника у %
Нема партиципације	5,31	0,90
Наставници управљају	7,08	3,60
Наставници управљају уз објашњење	-	2,70
Манипулација	9,11	2,70
Декорација	10,37	9,00
Привид	6,58	2,70
Подстичу, без одлучивања	9,11	6,30
Консултације	15,44	35,13
Заједно одлучују	14,43	18,01
Ученици воде	12,15	13,51
Ученици управљају	10,37	5,40

Степен квалитета партиципације ученика ван наставних активности, уз *t*-тест за независне узорке, представљене су разлике у мишљењу ђака и наставника. Подаци о значајним разликама у мишљењу су назаначене у Табели 4 (вредност испод 0,05). Евидентиране су разлике у погледу партиципације ученика у ваннаставним активностима и обавезној настави (Табела 3). Ученици су чинили, у просеку, 1,14 издвајања нивоа учешћа. На прво место постављају консултације (61 или 15,44%), те равноправно доношење одлука (57 или 14,43%). Прилику да руководе види 48 или 12,15% ђака, док се по 41 ученик (по 10,37%) опредељује за самостално вођење и декорацију. Остали нивои су заступљени са мање од 10% одговора. Одрасли бирају просечно по 1,24 опција. Блиско ставовима ученика и они издвајају консултације (39 или 35,13%). За заједничко одлучивање се изјашњава (20 или 18,01%), да ученици воде у ваннаставним активностима процењује 15 (или 13,51%) а коришћење ученика као декор 10 (или 9%). Испод 7% су остали нивои партиципације.

Табела 4. *Значајне разлике у ставовима ученика и наставника о нивоима партиципације у ваннаставним активностима*

Ваннаставне активности- нивои партиципације	<i>М</i> <i>ученици</i>	<i>М</i> <i>наставници</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>Sig.</i>
Нема партиципације	.0986		2.299	281	.022
Наставници доносе све одлуке	.1422		2.249	279	.025
Манипулација	.1896		2.584	279	.010
Консултације		.5342	3.837	281	.000
Ученици управљају	.1943		2.119	279	.035

Иако ближи у ставовима када су делатности ван наставе у питању, утврђене су и овде значајне разлике. Код ученика су оне изражене код нивоа: ученичког управљања, манипулације, одлука које самостално доносе наставници и одсуства партиципације у одлучивању. Наставници значајно више од ученика истичу учешће консултативног нивоа.

Декорација је наизраженији ниво партиципације у обавезној настави, по мишљењу ученика. Следи јој манипулација. Број просечно издвојених нивоа партиципације које су процењене као честе (2,38) може указивати на заинтересованост

ученика за редовну nastavу, као и препознавање разлика у сопственој партиципацији. Ученици су просечно узраста 19 година, са најмање једанаестогодишњим искуством образовања у оквиру школе, те се ови подаци могу тумачити као довољно лично и образовно искуство које помаже разлучивању разлика у партиципацији (и девојака и младића). Око 60% наставника реализује општеобразовне предмете те се може претпоставити да имају темељнију педагошко-методичку и психолошку припрему за образовно-васпитни рад него наставници стручних предмета који током школовања нису имали ове групе предмета. Но, сви су остварили дозволу за рад (која укључује и образовање у компетенцијама за подучавање и учење). Такође, скоро 55% наставника има радно искуство у просвети до 15 година, што говори у прилог чињеници да наставници скоро подједнако припадају и „млађој“ и „старијој“ генерацији у професији, те се резултати не би могли приписати нпр. у пракси устаљеном а непровереном ставу о утицају традиционалног приступа и пасивних модела (за ученике) рада старијих наставника. Наставници доживљавају консултације као најчешћи вид рада са ученицима. Сагласје између делова узорка постоји када је у питању издвајање нивоа декорација.

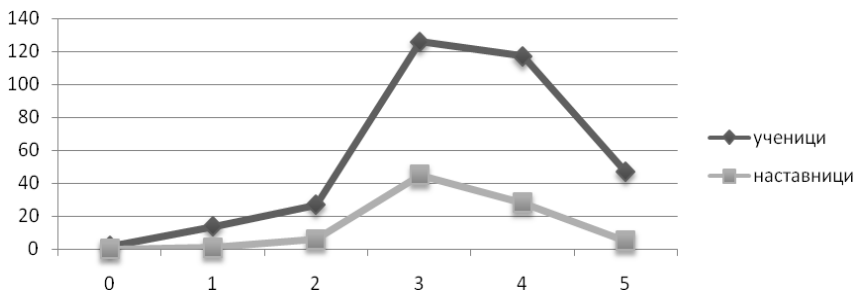
Ученици и наставници издвајају у просеку по један ниво партиципације (консултације) као најчешће примењиван у ваннаставним активностима. Може се тумачити кроз чињеницу да ни сви ученици, ни сви наставници нису ангажовани у различитим видовима ваннаставних активности у средњој школи. Они који јесу опредељују се за консултативни ниво и равноправно доношење одлука као најчешће у ваннаставним активностима. Ипак, утврђене су значајне разлике у издвајању консултативног нивоа партиципације ученика код ученика и наставника. Наиме, наставници консултацијама као најзаступљенијем нивоу придају значајно више вредности од ученика.

Наши ученици разликују вишеструко моделе партиципације који се практикују у средњој школи, чини се, јасније него наставници. У обавезној настави махом издвајају псеудопартиципацију, уочавају недостатак активнијег учешћа, потпуног информисања, партиципације у одлучивању о раду, без суштинског прихватања њихове иницијативе, те се може констатовати да ученици осећају мањак слободе и аутономије у моделирању и извођењу наставног процеса. Ситуација је боља у

ваннаставним активностима, где, поред декоративне улоге, препознају дате могућности за консултативне процесе, прихватање њихових идеја, управљања, тиме и промене улоге према субјекатској, које потврђују и наставници. Слични су налази и у другим истраживањима, као што је истраживање Kravarušić (2010), где је декоративни ниво вреднован као доминирајући у обавезном раду у школи. Истражујући обим и квалитет партиципације ученика у средњој школи, Pérez-Expósito (2015: 367), констатује да је „обим учешћа ученика прилично узак, јер су главни поддомени управљања школом, курикуларних и педагошких одлука и дефинисања проблема заједнице значајно затворени за укључивање адолесцената. Учесће адолесцената у школи је лоше по свом квалитету, утолико што симулирани облици учешћа, као што су манипулација или токенизам², превладавају над аутентичнијим и аутономнијим праксама, а ефикасност гласа и акција ученика је знатно ограничена“.

На основу обраде сирових података који се тичу другог истраживачког задатка, општа оцена учешћа ученика у школским активностима (Дијаграм 1) од стране ученика и наставника се креће у оквирима оцене добар (оцена 3), ученици њих 126 или 37,8% и наставници њих 45 или 52,9% и нису утврђене значајне разлике (Табела 5). Ученици се критички осврћу на сопствену партиципацију. Њих 117 ученика или 35,1% сматра да је могу вредновати као врло добру (оцена 4), 47 ученика или 14,1% као одличну (оцена 5), довољном (оцена 2) 27 ученика или 8,1%, док има 14 ученика или 4,2% који су се самооценили оценом 1.

Дијаграм 1. Оцена општег учешћа ученика



²У значењу: пракса само површног или симболичког настојања да се укључе припадници мањинских група.

Блиско ученичкој процени, и наставници (28) вреднују да 32,9% ученика завређује оцену 4. Оцену 2 (6 наставника) завређује 7,1% ученика, 5 наставника или 5,9% је оценило партиципацију оценом 5, док је само 1 наставник тј. 1,2% оценио оценом 1 ученичку партиципацију. Наставника који су се изјаснили је 85.

Табелом 5 су приказане средње вредности оцена партиципације које су изразили ученици и наставници и мера разлике у ставовима.

Табела 5. Просечне вредности ставова о оценама партиципације ученика и значајност разлике

Ученик наставник	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>Sig.</i>
ученик	333	3.4505	1.00964	.833	416	.405
наставник	85	3.3529	.75128			

Опште учешће ученика у школским активностима (обавезним и ваннаставним) и ученици и наставници процењују као добру у обиму и квалитету, без значајне разлике.

Нема великих разлика у добијеним резултатима и у односу на истраживање Kravarušić (2010). Испитујући, између осталог, ниво партиципације ученика у школама, Ahlström (2010: 107) сумира да се испоставило да једна група школа има висок ниво учешћа ученика, а друга низак, иако су уједначене према условима. Утврђене разлике се приписују унутрашњим факторима, као што су култура, структура и вођство. Истраживање Müller-Kuhn, Herzig, Häbiger Zala-Mezö (2021: 35) је довело до следећих главних налаза: „док ученици примећују одређено учешће, наставници примећују прилично велико учешће ученика. Поред тога, ученици су значајно мање задовољни учешћем ученика у својој школи него наставници. Корелације између учешћа ученика и пола ученика, школске оцено, школског учинка и односа према школи постоје. У свакодневном школском животу ученици учествују у аспектима садржаја, организације школе и друштвених сфера“. И студија Bergmarki Westman (2018: 1352) наводи: „Налази су открили да ученици имају различита схватања учешћа ученика и да степен учешћа зависи од ангажовања, очекивања и одговорности

ученика и наставника. Студенти наставници су такође повезивали учешће ученика са њиховим учењем и будућом професијом. Присутни су били и гласови отпора учешћу ученика; ови ученици су више волели образовање које су водили наставници и нису били навикли на висок степен учешћа“. Примећено недовољно учешће ученика у учионици (због нове средине, стидљивости, недостатка знања, несигурности), Tang, Reddington i Cañada (2006) су покушали да унапреде моделом наставе која је комбинација педагошке праксе, система награђивања и подршке ученицима и који је створило окружење за учење усредсређено на ученика. Нешто другачије резултате даје истраживање Aziz, QuraishiiKazi (2018: 215): „анализа података открива да ученици средњих школа учествују у настави на значајном нивоу“, те да су унутрашњи фактори учешћа у учионици (мотивација, страх, самопоштовање) позитивно повезани са спољним факторима. Precourt iGainor (2019: 100) примећују да распоред часова, посебно трајање наставе утичу на успешност учешћа ученика, као и да студенти који више учествују у дискусијама у учионици имају 25% боље резултате на испитима од оних са нижим оценама учешћа. Овај однос важи за три елемента оцењивања учешћа: учесталост учешћа, доследност учешћа и присуство.И у овом раду је напоменуто да на партиципацију ученика утичу различити спољашњи и унутрашњи чиниоци. У односу на могуће факторе утицаја, од стране ученика и наставника партиципација је оцењена као „добра“ или просечна, иако је концентрисана око псеудопартиципативних нивоа у редовној и нешто бољег квалитета у ваннаставним активностима.

ЗАКЉУЧАК

Педагошки феномен ученичке партиципације у образовно-васпитном раду је проблем који истражују многи истраживачи широм светаса различитих аспеката, увиђајући да постоји простор за његово развијање и унапређивање. Уз све слабости овог истраживања (анкетирање као техника, могући социјално пожељни одговори, недовољно разумевање разлика у нивоима партиципације), допринос истраживања се огледа у отварању простора за нова истраживања проблема остварених нивоа

партиципације ученика у васпитно-образовном раду средње школе, којима би се проверили резултати, с обзиром на то да је мало истраживања посвећено овој проблематици. На партиципацију ученика утичу бројни спољашњи и унутрашњи фактори. Резултати добијени овим истраживањем, индицирају најчешће постојање пасивног (псеудо)учешћа ученика у образовно-васпитном раду средње школе. Највише заступљен ниво учешћа ученика у обавезном образовно-васпитном процесу је декорација, док су активностима ван наставе консултативни ниво и заједничко одлучивање. Наставници придају значајно више вредности консултацијама него ученици. У обавезном раду, ђаци, после декорације, убрајају манипулацију, док наставници, значајно другачије од ученика, консултативни ниво. Општа партиципација ученика је обострано процењена као добра. Резултати потврђују хипотезу. Сличне резултате пружају и у раду представљене студије. Иако су спроведене многе обуке наставника везане за активно учење, интерактивну наставу, пројектни приступ и друге, нивои остварене партиципације ученика су остали на нижим нивоима квалитета. Педагошке импликације на основу овог истраживања, како би се перспективе ученика и наставника приближиле и показале се кроз делање у педагошкој пракси школа, су: интензивирање професионалног усавршавања наставника у домену дечијих права и компетенција за подучавање и учење, подршку развоју личности ученика, комуникацију и сарадњу (Pravilnik o standardima kompetencija za profesiju nastavnika i njegovog profesionalnog razvoja, 2011); за почетак, рефлектовање позитивних (активних) модела (нивоа) партиципације ученика из ваннаставних активности у обавезан наставни рад; допуњавати их акцијама које подржавају развој ученика, њихове аутономије, како би се ученици оспособили за доживотно учење, грађанске и професионалне улоге, у складу са циљевима образовања и васпитања у Републици Србији.

ЛИТЕРАТУРА

- Ahlström, B. (2010). Student Participation and School Success –The relationship between participation, grades and bullying among 9th grade students in Sweden, *Education Inquiry*, 1:2, 97-115, DOI: 10.3402/edui.v1i2.21935

- Assessment Resources Student Participation* (2022).
<https://www.dcu.ie/sites/default/files/ovpli/Student%20Participation.pdf>
- Aziz, F., Quraishi, U. & Kazi, A. S (2018). Factors behind Classroom Participation of Secondary School Students (A Gender Based Analysis). *Universal Journal of Educational Research*, 6(2), 211-217. DOI: 10.13189/ujer.2018.060201.
- Bergmark, U. & Westman, S. (2018) Student participation within teacher education: emphasising democratic values, engagement and learning for a future profession, *Higher Education Research & Development*, 37:7, 1352—1365, DOI: 10.1080/07294360.2018.1484708
- Cambridge Englis Dictionary* (2022). Participation.
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/participation>
- Collins English Dictionary* (2022). Participation.
<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/participation>
- Delakorda, S. (2009). *Elektronska participacija kot politicno razmerje: primer interaktivnega oblikovanja politik evropske komisije* (magistarsko delo). Univerza v Ljubljani Fakulteta za družbene vede.
- Deklaracija o pravima deteta* (1959). UN. <https://cpd.org.rs/projects/odabrani-medjunarodni-instrumenti/1959-declaration-of-the-rights-of-the-child>.
- Hart, R. (1992). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. UNICEF.
- Hrvatski enciklopedijski rečnik* (2002). Zagreb: Novi Liber.
- Ivić, I., Pešikan, A. i Antić, S. (2001). *Aktivno učenje- Priručnik za primenu metoda aktivnog učenja/ nastave*. Beograd: Institut za psihologiju, Ministarstvo prosvete i sporta RS, Ministrastvo za prosvjetu i nauku Crne Gore.
- Konvencija o pravima deteta* (1989). UNICEF.
<https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>
- Kravarušić, V. (2010): Stavovi učenika srednje škole o participaciji u obrazovno-vaspitnom radu. *Zbornik radova Vaspitanje za humane odnose- problemi i perspektive* (213 – 223). Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet.
- Kravarušić, V. (2015). *Dometi i ograničenja participacije učenika u ostvarivanju opštih ishoda obrazovno-vaspitnog procesa u srednjoj školi* (doktorska disertacija).
<https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/4538?locale-attribute=en>
- Kulić, R. (2011). *Komparativna pedagogija, teorija, sistemi, reforme*. Beograd: Svet knjige, Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Lazić, S. i Rista, S. (2007). Participacija učenika u školama Vojvodine. Novi Sad: *Pedagoška stvarnost* br. 5-6., 385 - 401.

- Mala enciklopedija Prosveta- opšta enciklopedija* (treće izdanje) (1978). Beograd: Prosveta.
- Marinković, S. (2006). Participativno učenje u kombinovanom odeljenju. *Pedagogija*, br.4., 453 - 468.
- McNeal, R. B. (1999). Participation in High School Extracurricular Activities: Investigating School Effects. *Social Science Quarterly*, 80(2), 291–309. <http://www.jstor.org/stable/42863901>
- Merriam-Webster.(n.d.)(2022). Participation. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved from <https://www.merriam-ebster.com/dictionary/participation>
- Müller-Kuhn, D., Pascale Herzig, P., Häbig, J. & Zala-Mezö, E. (2021). Student participation in everyday school life –Linking different perspectives. *Zf Bildungsforsch* (2021) 11:35–53. <https://doi.org/10.1007/s35834-021-00296-5>
- Pedagoška enciklopedija 1,2* (1989). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Pešić, M., Branković, B., Tomanović-Mihajlović, S. i Dejanović, V. (1999). *Participacija mladih pod lupom*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
- Pérez-Expósito, L. (2015). Scope and quality of student participation in school: towards an analytical framework for adolescents. *International Journal of Adolescence and Youth*, 2015 Vol. 20, No. 3, 346–374, <http://dx.doi.org/10.1080/02673843.2015.1009920>
- Голић-Ружић, М., Жунић-Цицварић, Ј. И Цицварић, Р. (2021). Приручник за наставнике за рад са децом виших разреда основне школе. *Права детета у образовном систему*. Ужице: Ужички центар за права детета.
- Pravilnik o standardima kompetencija za profesiju nastavnika i njihovog profesionalnog razvoja* (2011). Službeni glasnik Republike Srbije- Prosvetni glasnik, br. 5/2011.
- Prof. Tang, Reddington& C., Cañada, R. (2006). *How does student participation influence student achievement?* New York University, The Steinhardt School of Culture, Education, and Human Development. <https://steinhardt.nyu.edu/departments/teaching-andlearning/research/practitioner-action-research/how-does-student>
- Precourt, E. & Gainor, M. (2019). Factors affecting classroom participation and how participation leads to a better learning. *Accounting Education*, Volume 28, 2019 - Issue 1, 100-18. <https://doi.org/10.1080/09639284.2018.1505530>

- Scott, S., & Palincsar, A.S. (2013). *THE HISTORICAL ROOTS OF SOCIOCULTURAL THEORY*.
<https://www.semanticscholar.org/paper/THE-HISTORICAL-ROOTS-OF-SOCIOCULTURAL-THEORY-Scott-Palincsar/37fe8cf044514b7dbe734f2e4dad2f30c22e9d0c>
- Sociološki rečnik* (2007). Beograd: Zavod za udžbenike.
- Veljković, B., & Volčanjik, J. (2007). Komunikacijska tehnologija i participacija. *Zbornik radova Tehnološkog fakulteta, Leskovac*, 17, 32-38.
- Willms, J. D. (2003). *STUDENT ENGAGEMENT AT SCHOOL A SENSE OF BELONGING AND PARTICIPATION RESULTS FROM PISA 2000*. OECD ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT.
<https://www.oecd.org/education/school/programme-for-international-student-assessment-pisa/33689437.pdf>
- Vidović, S., Golić, M., Ćuk Milankov, D., Trikić, Z., Vranješević, J. I Koruga, D. (2005). *Nauči i poentiraj*. Beograd: Nemačka organizacija za tehničku saradnju (GTZ).
- Vranješević, J. (2004). Participacija i razvoj u adolescenciji. *Pedagogija* br.1/04, 60 - 67.
- Vujaklija, M. (2006). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (2021). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon, 10/2019, 27/2018 - dr. zakon, 6/2020 i 129/2021.
- Živković, J. (2013). *Društvo, odabrana poglavlja*. Niš: SVEN.

Vesna B. KRAVARUŠIĆ

Academy of Educational and Medical Vocational Studies,

Department of Preschool Teacher Studies in Aleksinac, Aleksinac, Serbia

ASSESSMENT OF THE LEVEL AND QUALITY OF PARTICIPATION IN EDUCATIONAL WORK IN SECONDARY SCHOOL - OPINIONS OF STUDENTS AND TEACHERS

Summary: *The specificities of culture and the conditions that determine it are significant for the characteristics of existing participatory processes of a society, which are reflected in the process of education and upbringing. Student participation in the educational process should teach students to express their opinions, respect others, choose between different options before making a decision, to seek, receive and give information in different ways, to cooperate in solving problems and take activities in all matters and actions that concern them. The pedagogical phenomenon of student participation is a problem that is being explored by researchers from different meridians, with the aim of deepening the level of student participation. The aim of the research is to examine the quality of existing student participation in secondary school, through the views of students and teachers on the most frequently represented levels of participation and (self-)assessment of the participation of manifested forms of student behavior. The research was conducted using a questionnaire containing the modified Hart Participation Scale. The results, processed with descriptive statistics and t-test, show that the most common level of student participation in regular classes is decoration, in extracurricular activities it is consultation and joint decision-making. There are significant differences in the assessment of the degree of representation of consultation with students, to which teachers assign higher values. In regular classes, as the next represented level of participation, students single out the level of manipulation, and teachers, significantly differently from students, consultation. Both students and teachers value student participation in the educational process as good. It is necessary to intensify the professional development of teachers in the domain of children's rights and competences for teaching and learning, supporting the development of students' personalities, communication and cooperation, to begin with, to reflect positive models of work from extracurricular activities into mandatory teaching work, to supplement them with actions that support the development of autonomy, in order to equip students for lifelong learning, civic and professional roles.*

Keywords: *educational process in secondary school, students, participation, levels, overall assessment.*

© 2025 by authors

Овај чланак је доступан у отвореном приступу и објављен је под лиценцом Creative Commons 4.0 Attribution 4.0 International ([CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)).

© 2025 by authors

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of Creative Commons Attribution 4.0 International License ([CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)).